

БОСА ЛЮБОВ

кандидатка історичних наук, старша наукова співробітниця відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5381-8151>

BOSA LIUBOV

a Ph.D. in History, a senior research fellow at the *Ukrainian Ethnological Centre* Department of the NASU's Maksym Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5381-8151>

ГОЛОВКО ОЛЕКСАНДР

молодший науковий співробітник відділу «Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0270-6715>

HOLOVKO OLEKSANDR

a junior research fellow at the *Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio Recordings* Department of the NASU's Maksym Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0270-6715>

Бібліографічний опис:

Боса, Л., Головка, О. (2022) Спільні українсько-молдовські місця пам'яті в культурному ландшафті Орхейських Кодр Республіки Молдова. *Народна творчість та етнологія*, 1 (393), 80–99.

Bosa, L., Holovko, O. (2022) Common Ukrainian-Moldovan Places of Memory in the Cultural Landscape of the Orhei Codres of the Republic of Moldova. *Folk Art and Ethnology*, 1 (393), 80–99.

СПІЛЬНІ УКРАЇНСЬКО-МОЛДОВСЬКІ МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ В КУЛЬТУРНОМУ ЛАНДШАФТІ ОРХЕЙСЬКИХ КОДР РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА

Анотація / Abstract

Стаття ґрунтується на матеріалах експедиційної поїздки 2019 року до Орґеївського району Республіки Молдова. Наголошено на значущості локальних традицій, які сформувалися в умовах українсько-молдовського міжкультурного співжиття і ввійшли до сучасного арсеналу культурної пам'яті як молдован, так і українців. Зазначається особлива роль у цьому культурного ландшафту території як ретранслятора колективної пам'яті. Завдяки аналізу взаємозв'язків між місцевою спільнотою і природними умовами її проживання стало можливим визначити особливості народного житлобудування, господарських практик, обря-

довості тощо. Показано формоутворюючу роль колишньої садиби поміщика К. Баліоза в с. Іванча (Ivancea) в ментальному конструюванні місцевого ландшафту. Водночас на таке конструювання вагомий вплив має перебування населеного пункту в ареалі Старого Орхею (Orheiul Vechi), унікальної природно-культурної зони, що вважається візитівкою Молдови. Численні комеморативні практики українців (створення громадських організацій, діяльність місцевого фольклорного колективу, пошук новітніх форм для самопрезентації) є важливими складниками життєдіяльності мешканців с. Іванча. Крім того, це необхідний аспект розвитку етнічної самосвідомості всієї української спільноти Молдови загалом в умовах усвідомленого гармонійного міжкультурного співіснування та спільних місць пам'яті.

Ключові слова: українці Молдови, спільні місця пам'яті, культурний ландшафт, Старий Орхей, с. Іванча, садиба Баліоза, комеморативні практики.

The article is based on the materials of an expeditionary journey in 2019 to Orhei district of the Republic of Moldova. The importance of local traditions formed in the conditions of Ukrainian-Moldovan intercultural coexistence and included into modern arsenal of cultural memory of both Moldovans and Ukrainians is emphasized. Especial significance of the cultural landscape of the territory as the collective memory retransmitter in this is noted. Owing to the analysis of the interconnections between the local community and the natural conditions of its residence, it has become possible to determine the features of folk housing, economic practices, rituals, etc. The formative importance of the former estate of the landowner K. Balioz in Ivancha village (Ivancea) in the mental construction of the local landscape is shown. At the same time, such structure is influenced significantly by the location of the settlement in the area of the Old Orhei (Orheiul Vechi), a unique natural and cultural zone, which is considered as an iconic place of Moldova. Numerous commemorative practices of Ukrainians, namely the creation of public organizations, the activities of local folk group, search for the up-to-date forms of self presentation, are important components of life of the Ivancha villagers. Besides, it is also an essential aspect of the development of ethnic self consciousness of the entire Ukrainian community of Moldova in general in the conditions of conscious harmonious intercultural coexistence and common places of memory.

Keywords: Ukrainians of Moldova, common places of memory, cultural landscape, Old Orhei, Ivancha village, Balioz estate, commemorative practices.

Вступ. Культурний ландшафт виникає в результаті адаптації людини до навколишнього середовища й водночас облаштування та пристосування цього довкілля до власних потреб у процесі життєдіяльності певної спільноти. Відповідно такий ландшафт залишає найважливіші знаки присутності групи, зберігає пам'ять про місця, факти, події, процеси, що засвідчують особливості її розвитку впродовж усієї історії існування у взаємодії з природним середовищем. У цьому, на нашу думку, виявляється й одна з найважливіших функцій культурного ландшафту території – трансляція колективної пам'яті, яка виступає в різних формах: у топонімічних та антропонімічних пластах, збережених традиційних практиках, фольклорних та усноісторичних переказах тощо. Така пам'ять має дискретний характер – від покоління до покоління щось втрачається, іноді переходить у латентний стан, потім знову актуалізується.

Сказане стосується й культури давно закоріненої української спільноти на теренах сучасної Республіки Молдова, що позначила простір свого проживання мережею «українських слідів», насамперед пов'язаних із широковідомими подіями або особистостями, що мають міжкультурне значення для обох країн. І якщо північ сусідньої держави, де проживає основний масив українського автохтонного населення, останнім часом набуває дедалі більшого вивчення в низці народознавчих праць [7; 10–13; 18; 21], то етнокультурні реалії життя спільноти в центральній зоні Молдови, зокрема проявлення там українських та спільних місць пам'яті, дотепер досліджені досить фрагментарно. Отже, наша пілотного характеру експедиційна розвідка 2019 року, що реалізована в рамках виконання планової наукової теми відділу «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України «Українська культура в контек-

сті національного гуманітарного дискурсу та сучасних європейських студій», була покликана заповнити цю наукову лакуну і шляхом ознайомлення з унікальними територіями Орхейських Кодр визначити головні компоненти місцевого культурного ландшафту, побачити в ньому місце українців, яких чимало і в самому серці Республіки Молдова.

Автори статті висловлюють щиру подяку знаним ученим-україністам із сектору «Етнологія українців» Інституту культурної спадщини Республіки Молдова – доктору історії Віктору Кожухареві та доктору педагогіки Катерині Кожухар за сприяння, цінні поради й підтримку під час здійснення експедиції до Оргеївського району Республіки Молдова.

У процесі нашого дослідження застосовано польові методи роботи (включене та опосередковане спостереження, групове та індивідуальне інтерв'ювання, фото- та відеофіксацію). Джерелами для написання статті стали не лише власні польові записи та візуальні дані, але й матеріали музейних фондів та ЗМІ, праці авторитетних дослідників цього регіону Молдови, передусім Д. Гобермана [3;4], З. Моїсеєнко [13] В. Кожухаря [14], Я. Тараса [16] та ін.

Зауважимо, що зібраний нами значний масив польових даних, де репрезентовано власне етнокультурну спадщину українців с. Іванча Оргеївського району Республіки Молдова через розкриття їхніх стратегій життєзабезпечення, проявів фольклорного надбання та особливостей духовного світу, стане основою для наступних публікацій. У цій статті, продовжуючи розгляд теми верникулярного ландшафту українців Молдови, що була заявлена в наукових тезах 2020 року [20], пропонуємо детальніше проаналізувати основні кейси прояву українських та спільних з молдованами місць пам'яті в культурному просторі молдовських Кодр, зокрема в самотній місцевості в ареалі Старого Орхею.

Історико-культурна спадщина молдовських Кодр: Старий Орхей, Садиба Баліоза. Орхейські Кодри – місце з унікальним природним та культурним ландшафтом. Це оптимальне середовище життєдіяльності людини, починаючи з палеоліту й до сьогодення. Історичні та археологічні дані свідчать про те, що Орхейські Кодри були зоною проживання також досить значного масиву слов'янського населення. Частиною цього історичного ландшафту є Старий Орхей (Orheiul Vechi) – візитівка Молдови, потенційний об'єкт світової спадщини ЮНЕСКО. Показово, що лише за 15 км від цього історико-археологічного комплексу розташоване с. Іванча (Ivancea) Оргеївського району Республіки Молдова, у якому мешкають українці. Місцевість, де локалізований Старий Орхей, є півостровом-мисом, утвореним рікою Реут та, схованим у кам'янистому каньйоні з виокремленими берегами. З позиції найвищої точки мису повністю відкривається надзвичайно мальовнича місцевість із крутим берегом, зеленою долиною внизу, високими горами, що оточують півострів і рівнину. Тут можна також побачити рештки гето-дакської фортеці та руїни турецької лазні [15, с. 74]. У середньовіччі тут було місто, яке вважається осердям Молдови.

На крутому схилі гори розмістився (один із багатьох) давній монастир, що повністю видовбаний у скелі й пов'язаний з «українським слідом». Це так званий монастир Босія. На вході викарбувано два тексти, щодо яких і нині не вгасає дискусія з-поміж науковців. Уперше розшифрування запису було подано знаним дослідником церковних старожитностей Бессарабії В. Курдиновським. З одного боку напис церковнослов'янською мовою (відомо, що це була офіційна мова того часу) свідчив про Босія, пиркалаба (управителя), який із дружиною і своїми «чадами» заснував цей скит. В. Курдиновський переклав з румунської російською інший напис: «Эту надпись сделали Василий Адееску и резе-

ши Раколешт во дни Константина Влок Дугаєря на Украине в Иванче и был Стец Хатман на Украине, и мы зимовали тогда здесь. 7198 года Ноября 20-го». Учений далі зазначив: «Стец Хатман, запорожец, носивший гетманское платье, возглавлял один из отрядов гайдуков» [8, с. 3]. Очевидно, як уважають дослідники, Стец Хатман – то Степан Лозинський (Стецик Тягинський, чи Стецик Ягорлицький), що був гетьманом Ханської України ¹ в 1685–1695 роках [19, с. 388]. Ці написи неодноразово аналізувалися вченими, які дійшли одностайної думки, що с. Іванча було місцем перебування козаків. Історик С. Бакалов на підставі вагомої джерельної бази також доводить, що запорозькі козаки в «контексті польсько-турецької війни» були розселені на деяких теренах правобережжя Дністра, зокрема в Орхейському цинуті, що його кримський хан планував підпорядкувати Ханській Україні [1, с. 28].

Про написи в Старому Орхеї знають також іванчанські жителі. І, можливо, завдяки цьому побутує загальна думка, що вказаний там період є точкою відліку заснування села. Мешканець с. Іванча й водночас керівник місцевого музею «Садиба Баліоза» М. Потарак переко-нує нас у тому, що вперше в писемних джерелах (у листі молдовського воєводи Штефана Великого від 1501 р.) зафіксовано дату – 1501 рік. У ньому вже згадувався населений пункт Іванча, де проживало 500 каларашів (представників привілейованого стану легкої кінноти в Молдовському князівстві) (ПМП). Чимало українців у цьому селі вважають своїми предками козаків. Епітафії на надгробних пам'ятниках у самому Старому Орхеї також вказують на українську присутність. Проте до родинних історій ми ще повернемося далі в статті, а передусім спробуємо розглянути ландшафтні умови, які, на нашу думку, стали визначальними в життєдіяльності місцевого населення.

Старий Орхей – особлива ілюстрація вапнякового ландшафту Молдовського плато. Саме тут можна в концентрованому вигляді побачити всі природні особливості краю, що стали ресурсною базою для довколишніх поселень. У пониззі Реута земні надра представляють майже суцільний кам'яний масив. Усюди трапляються відкриті виходи каменю. Їх видно на схилах балок і урвищ; вони пластами тягнуться вздовж річкового берега тощо. Тож цілком очевидно, що розвиток само-бутньої місцевої народної архітектури в приреутських селах, зокрема і в с. Іванча, насамперед пов'язаний саме із цими природними багатствами. Місцевий вапняк-черепашник має своєрідну структуру. Ще його називають «котелець». І найперше звертає на себе увагу оригінальний стиль приреутської архітектури: будівлі з білокам'яними колонками, кам'яні ворітні стовпи з масивними пілонами, що покриті різьбленням та увінчані скульптурами квітів. Хоча такий стиль набув поширення й на інших теренах Молдови ², проте вважається, що джерело цього мистецтва – в Орхейських Кодрах, де воно вперше виникло, сформувалося й дало найвиразніші зразки [13, с. 112]. Один із наших місцевих провідників теж розповідав, що саме в цій зоні найбільше було розвинене різьблення по каменю. Передусім у цій справі славилися майстерністю села біля Старого Орхею: Требужени (Trebujeni), Морова (Morovaia), Желобок (Jeloboc) Оргеївського району, а також Машкеуци (Mașcăuți) Криулянського району Республіки Молдова (ПМП). Старовинні кам'яні різьблені розп'яття XVIII ст. можна побачити й на кладовищі с. Іванча, що розташоване неподалік. На вулицях цього села трапляються й типові для Кодрової зони Молдови витесані з каменю ворітні стовпи.

У с. Іванча, як і повсюдно у вказаних приреутських селах, досить цікава житлова архітектура. З першого погляду на

народне зодчество краю помічаємо його головну особливість – кам'яну колонаду перед входом до будинку з колонами доричного ордера, на які спирається навіс. Колонки відрізняються гармонійними пропорціями, складаються з окремих кам'яних блоків – «п'єдесталу», «бази», «стовбура» й «капітелі». Сформована з них галерея є найвиразнішим акцентом житлової забудови с. Іванча, до того ж вона дуже зручна для господарських потреб. Оскільки будинок піднято на цоколі, то попереду утворюється широка призьба, що служить підставкою для колонок. Місцеві українці розповідали, що під час троїцьких свят цей простір житла (призьбу і колонки) особливо ретельно прикрашали зіллям. «В столби еті призьбеніє, раньше ж старіє дома вотеті от, привязивалі веткі к колонке. Ото раньше» (КН).

Дослідники матеріальної культури Молдови також наголошували, що місцеві майстри зберегли загальний план і обриси житла, властиві будівлям із саману та дерева. Камінь ними застосовано лише для основних несучих елементів фасаду. Новий матеріал вимагав, відповідно, конструктивних змін – іншої товщини стін, більшого діаметра стійок, іншого облаштування огорожі галереї. Водночас він підказав нові декоративні можливості, що визначили рідкісну своєрідність архітектури Кодрової зони Молдови. Як бачимо, і в селах біля Старого Орхею, і в с. Іванча місцеві садиби формують цілі архітектурні ансамблі, де всі споруди двору гармонійно пов'язані розташуванням, масштабом і формами, на що неодноразово вказували учені [3;4;13; 14; 16]. Нашу увагу привернули димарі на таких будинках. І хоча в більшості з них нині досить стандартні димоходи, які пристосовані до газового опалення, проте подекуди збереглися ще старі конструкції. Це переважно чотири- або восьмигранні кам'яні башточки з отворами-вікнами нагорі, увінчані скульптурним різьбленням. Видима над

покрівлею труба – лише частина досить складного пристрою. Її наверх, виготовлене із цілісного блоку, прикриває димохід, захищаючи від задування.

Нині іванчанські мешканці подібні будівлі відносять до минулого часу, і вже культурна пам'ять поповнюється місцевими народними «архітектурними» сюжетами. Один із таких розгорнутих сюжетів стосується особливого локусу в культурному ландшафті краю – колишньої панської садиби в с. Іванча – нині, на жаль, недіючого історичного комплексу «Садиба Баліоза» (філії Національного музею етнографії і природи, розташованого в м. Кишиневі). Нас передусім цікавило те, яке місце займає помістя К. Баліоза в локальній пам'яті краю та як нині використовується цей простір у соціокультурних практиках місцевих українців.

Отже, садиба Баліоза в с. Іванча – одне з небагатьох збережених бессарабських помість XIX ст. Цей садибний комплекс складає культурно-історичне тло місцевості, невід'ємну частину її ландшафту. І, за нашими спостереженнями, має неабиякий вплив на формування образу території не лише села, а й усього Оргеївського району. Загальна площа садиби з поміщицьким будинком, господарськими будівлями, парком, плодовим садом – близько 7 га. Усе це цілком укладається в розуміння панської садиби як складного соціокультурного, господарсько-економічного, архітектурно-художнього утворення, цілісного ансамблю, що мав формоутворююче значення для місцевості³.

Михайло Потарак, хранитель цієї культурної спадщини, пояснює, що власники маєтку намагалися тут укорінитися назавжди, побудувати потужне родове гніздо. Поміщик Карабет Баліоз отримав концесію на розробку кар'єру вапняку в сусідньому селі Бранешти (Brănești). Відзначимо, що цей кар'єр працює досі. І ось із місцевого вапняку й побудовано будівлі маєтку. У 1852 році почалося будів-

ництво, але проєкт був дуже амбіційним: з величезним парком, численними господарськими приміщеннями. Закінчилося це будівництво через 21 рік – у 1873 році. Сам власник того ж року помер. Зрештою, садибу успадкувала його дочка Антоніна Багдасарова. Нині одним із нащадків є патентознавець із м. Бухареста Богдан Бресткевіч, онук Дмитра Попова, останнього власника помістя, фабриканта з Одеси (ПМП).

За свідченням місцевих мешканців, раніше садибу було обнесено кам'яною огорожею з кованою металевою решіткою (тепер це все деформовано). Огорожа помістя реставрована, проте зверху на підмурівку, як зазначив один із наших респондентів, «сидит старий камінь» (ТМА). Він же повідомив, що кам'яні в'їзні ворота були виконані місцевою артілью із сусіднього села. Від воріт до будинку підводить красива під'їзна алея з кінських каштанів. Біля споруди вона розгалужується в трьох радіальних напрямках. Перед фасадом розбито огорожений круглий квітник з фонтаном (нині, на жаль, занедбаним), обсаджений по периметру ялинами.

Тут було зроблено все для того, щоб садиба могла існувати відносно автономно. В архітектурний ансамбль комплексу, крім панського будинку, були включені також дім управляючого (флігель), приміщення для прислуги, каретна, стайня. У кінці ХІХ – на початку ХХ ст. садиба поповнилася ще одним об'єктом – водонапірною триярусною вежею з оглядовим майданчиком; також на території була облаштована система фонтанів. У господарській зоні розміщувалися ще й амбари, підвали, млин, кузня, оранжерея, льодники, приміщення для численних працівників. Михайло Потарак, показуючи все це, розповідав і про деякі із цих будівель, що, однак, донині не збереглися.

Планування парку ґрунтується на мережі доріжок і алей, які об'єднують регулярні ділянки, що розміщуються як

перед садибою, так і поза нею. До площі, що розташована за будинком, включено плодовий сад. Цікавою особливістю парку є композиційна єдність між лісовими і плодовими деревами. Своєрідним є дендрологічний склад парку, що нараховує понад 40 видів. Верхня частина парку – це садово-парковий ансамбль французького типу. Водонапірна вежа з оглядовим майданчиком і альтанкою в північній околиці садиби була споруджена дещо пізніше, ніж сам сад, – у 1911 році (ПМП). Завдяки своєму домінуючому положенню над селом і прилеглою місцевістю парк добре видно здалеку.

Функціональна зміна маєтку, як і всіх таких бессарабських садиб, відбулася після зміни політичного режиму. Частина майна було розграбовано, розібрано місцевими мешканцями. Будівлі стали використовуватися вже радгоспом. Під час Другої світової війни в головному приміщенні розміщувався військовий госпіталь, потім правління колгоспу с. Іванча, районна лікарня тощо. Проте можна констатувати, що навіть у добу політичного зламу садиба зберегла архітектурно-художні форми, значний історико-культурний потенціал і символічні функції історичної та родової пам'яті. Цьому найбільше сприяло облаштування музейної установи, що певним способом забезпечувало збереження садиби й можливість ознайомлення з її цінностями для громадськості. Михайло Потарак дає вичерпну характеристику: «Міністерство культури взяло цей об'єкт, і він дістався етнографічному музею [у Кишиневі] саме як філія. Коли в 1984 р. Міністерство культури провело реставрацію цього маєтку, то тут було відкрито музей народних ремесел. У 1984-му нижній поверх був зайнятий майстернями і складами, а на верхньому поверсі була досить велика експозиція. В основному текстиль – килими. Рідкісні килими були, зібрані ще колись Альбіною Остерман, і дивом збережені під час війни, килими

XVIII – початку XIX століття⁴. Зараз частина [килимів] в постійній експозиції в Кишиневі, їх виставляють в тематичних експозиціях» (ПМП).

Директор комплексу «Садиба Баліоза» із сумом констатує, що тепер окремого музею народних ремесел немає: «Тут була дуже багата колекція. Основа збірки – колекція Бессарабського земства. Експонати були здебільшого місцевими, але колекцію розширили етнографи, що тут постійно працювали з кінця сорокових років [XX ст.]. Тобто тут було представлено всі сфери ремісництва – гончарне мистецтво, різьблення по дереву, різьблення по каменю тощо» (ПМП). Музей працював до 2006 року, коли було прийнято рішення про реконструкцію його приміщення – колишнього панського будинку. У тогочасній пресі (яку ми переглянули після експедиції) писали, що музей після перебудови буде розташовуватися в приміщеннях колишньої стайні, а сам поміщицький будинок планується перепрофілювати під показ історичних шоу в стилі Діснейленду. Для гостей передбачалася вся різноманітна інфраструктура розваг і туризму. Автори висловлювали стурбованість: «А що залишиться від історії? Історики стверджують, що Міністерство культури вже підписало контракт з фірмою, яка будує архейський Діснейленд. На якій підставі й кому передано архітектурний комплекс? Що там відбувається – перебудова під Діснейленд, реконструкція чи реставрація? І якщо щось робиться – то чому всі мовчать?» [2, с. 2].

Наш співрозмовник (місцевий експерт) розкрив деталі складної ситуації з реконструкцією комплексу: «Було укладено договір з економічним агентом [підприємством – виконавцем робіт] про спільну діяльність та оренди, тоді музей був закритий на реставрацію. У 2006-му ми уклали договір. Але вони в 2009 році припинили всілякі роботи; у них скінчилися гроші; вони порушили всі можливі

норми; вони провели цю реставрацію з порушеннями. В 2014-му нам вдалося цей договір у суді розірвати, відібрати у них об'єкт назад, так. Але ви бачите, в якому це жахливому стані. Ось це все незавершене будівництво. Вони все, що змогли, знищили... Я про це говорив, давав дуже багато інтерв'ю, навіть на семінарі ЮНЕСКО я розповідав про цю сумну історію. Багато років домагалися повернення об'єкта. Це все не закінчено, все це почали реставрувати, але тут [на фасаді будинку] оригінального не залишилося нічого. Старі стіни вони покрили штукатуркою, всі старі двері познімали і ворота. Тут [на ділянці перед головним входом до споруди] майже все залишилося таким же, але зникли колонки, зникла скульптура на фонтані. Але ці реставратори зруйнували і саму чашу фонтану, а була скульптура у вигляді такої величезної риби!» (ПМП).

На жаль, ні функціонування на території колишньої панської садиби музею, ні подальші спроби його реставрації все ж таки не запобігли руйнуванню матеріального світу помістя, так само, як не забезпечили раціонального використання тих господарських ресурсів, що їх мала добре влаштована економія маєтку. Зовсім не враховувався його історико-культурний потенціал як складний художньо-побутовий комплекс з унаочненням життя землевласників, найманих працівників та взаємодій з місцевим населенням. Найбільш болісно було спостерігати за процесом руйнації паркової частини комплексу Михайлові Потараку (історик, письменнику), який, очевидно, найгостріше сприйняв таке споживацьке ставлення до природної і культурної спадщини панського маєтку. Він відмітив, що головною причиною нерозуміння «відбудовниками» цінності садиби було те, що вона не була захищена законодавчими актами згідно з висновками фахівців про неї як «історико-культурного ансамблю».

Незважаючи на такі негативні аспекти в життєдіяльності цього комплексу, він залишається невід'ємною частиною колективної пам'яті мешканців с. Іванча, його верникулярним ландшафтом. Це виявляється в різноманітних аспектах, навіть у дитячих спогадах. «Коли в дитячий садок ходили, – пригадує М. Потарак, – то в цього Баліоза [у барельєф на фасаді] із рогаток стріляли, тому що того вважали білогвардійцем. Також тут неодноразово знімала фільми студія «Молдова-фільм», у яких у масовках брали участь селяни» (ПМП). Інша респондентка засвідчувала: «Діти шукали там клади. А як весілля, то всі йшли фотографуватися на ступенях і в парк» (ТНТ).

У селі переповідають, що останнього власника садиби Дмитра Попова (він мав тютюнову фабрику в Одесі і сюди періодично приїздив) тут дуже любили за його людяність, і коли той помер, труну несли аж до кишинівського роздоріжжя. В іванчанській родині Ткачуків побутує переказ, що їхні пращури потрапили сюди завдяки засновникові маєтку – Баліозу, коли той у справах перебував на Слобожанщині: «Коли була це Іванча, значить, прийшов тут пан наш, як його, Баліоз прийхав. І коли їхав через Україну, там були люди, которі обкрадювали людей, їх мали убити, і він їх купив. І там були мій дід, ну, як, Бурлаки [предки] були. І він забрав їх, і тут вони жили» (ТНТ).

У краєзнавчій книзі В. Голуба та І. Сорочинського стверджується, що цілу групу українців-козаків зі Слобожанщини, що вже вкорінилися неподалік, у місцевості Пивниця, на територію с. Іванча привів також К. Баліоз [5, с. 119]. Ще одна наша інформантка розповідає: «Історію я не дуже добре знаю, но саме Баліоз, він построїв своє іменіє тут і завіз козаків. І от вони обосновалися тут, вокруг нього, посоздавали сім'ї. І так виросла наша Іванча. Но обше считаїця, шо ми, наші корні козацькі» (КТІ).

У розповідях переповідається і про першу церкву, подібну до козацького типу, що була збудована ще наприкінці XVIII ст. та відремонтована Баліозами. Ці факти підтверджуються В. Курдиновським у дослідженні та складеному ним списку найдавніших церков Бессарабії. Як указує автор, «Иванча, (селение), деревянная церковь во имя св. Николая Мирликийского существует с 1789 г. Построена Дарием Донич и была обновлена на средства братьев Балиоз... Очень ветха, напоминает по типу казацкую украинскую церковь 17–18 вв., приближаясь по внешнему виду к типу запорожской церкви» [9, с. 141].

Характерними також є записи у книзі про с. Іванча, занотовані від старожилів, що громадські свята (зокрема, Маланка) розпочиналися від панського будинку [5, с. 135]. Створена в такий спосіб «ментальна мапа» маєтку К. Баліоза стала основою для актуалізації культурної пам'яті, пов'язаної з різними періодами його існування та способами взаємодії «панського» і «селянського» світів, ідентифікації особливостей забудови села, власних родоводів тощо.

Магала Пляц та криниці с. Іванча. Обрядодії. Іншим важливим локусом у верникулярному ландшафті місцевого українського населення с. Іванча виявилася магала ⁵ Пляц. Головним центруючим елементом Пляцу – трикутної площі, утвореної на стику трьох вулиць, є криниця з хрестом, де нині проводяться всі вагомні свята та обряди. Попри все, і сьогодні криницям відводиться важливе символічне місце, особливо тим, до яких є доступ з боку вулиці. Принагідно зазначимо, що Молдова здавна славилася своїм побожним ставленням до води (до речі, як і Україна). Однак сучасні соціально-економічні тенденції не надто сприяють підтримці такого ставлення.

Місцеві мешканці, переймаючись екологічним станом території, згадували, що колись і річка Моца, що протікала в око-

лицях села, була дуже чистою, що через її забруднення інші водойми також забруднилися, хоча ще залишаються окремі природні чисті джерела. Наші співрозмовники розповіли, що були спроби приватизувати джерела та колишні громадські криниці разом з іншими об'єктами природного фонду, але «народ не дал – спекуляцію делать нечего» (КН). Як можна було відмітити, що й нині (часом неусвідомлено), за підтримки традиційних громадських практик, спільнота намагається зберегти свою цілісність. Це можна побачити й у ставленні громади до криниць як репрезентатора водної стихії, сакральної субстанції: «Ето добро Божественне. Бог нам дал вот» (КН). Гуртовий спосіб проведення обрядів безпосередньо пов'язаний із водою – це й викликання дощу під час посухи, і спільне чищення криниць; намагання вибрати місце для криниці так, щоб нею могли скористатися всі, хто потребує води, а також, щоб воно було зручним для проведення обрядодій. У с. Іванча ми побачили такі криниці не лише в центрі магали Пляц, але й край дворів, де їхні власники намагаються за допомогою спорудження поруч хвіртки, часто й завдяки влаштуванню двох корб, із двору та з боку вулиці залишити відкритим доступ до води ⁶.

Ці криниці мають неабияке значення, зокрема в поховальному обряді іванчан. Так, у ході похоронної процесії зазвичай було прийнято зупинитися для помани (пожертви на спомин душі) «возле каждого колодца, где проходит покойник. Двадцать четыре, двадцать четыре калачика должно бить до входа в церковь. И первой идет вікона в процесії, потом ідут крести, вотеті-вот образи, потом уже покойник. А впереді стелют вотеті “большие помани”. И колачіки с полотенчіками, і стаканчік, счас вино. (Я, наприклад, протів, я протів, чтобы вино – простая вода). И у колодца ставят копейкі»(КМ); «Как би покупаеш воду. Воду покупаеш. Для покойника, да» (КН).

Цікаві обрядодії, пов'язані з водою та локусами криниць, зафіксовано від місцевих мешканців авторським колективом книги про с. Іванча: «На Йордана батюшка керницю святили, а люди набірали ту воду» [5, с. 137]. «Помню, [на Купала] в'язали такі букетики, чи дві гілки брали і чейму робили; діти йшли з цим по селу... і співали:

На Івана, на Купайла,
Там купався Іван у ставочку,
Та загубив штани і сорочку!
Ото мати іде та сорочку несе! [Двічі].
А сестричка іде та й черевички
несе! [Двічі].

Отак ходили від хати до хати, приходили до кожної керниці, мочали то у воду та посипали по городах і приговарували: «Кладу цей віночок, щоб росли угурочки» [5, с. 139]. «А коли дощу нема, то ми на Купайла рака ловимо, кладемо його у коробочку і доща просимо: “Марку, наш Марку, дай нам дощичкі, на наші поля, на наші пшеничечкі”».[5, с. 139].

Біля криниці на кутку Пляц особливо почесно відбувалося Храмове свято, що відзначалося на Трійцю. Напередодні, здебільшого в суботу, довкола громадської криниці, як і повсюдно у власних садибах, іванчани все уквітчували зеленню, серед якої «орех, м'ята і деревья вот ветки. Ну, счас – не очень. А раньше как-то...» (КН). «Да, ветки у ворот» (КМ). «Стелілі пол прямо мятой, все. Стелілі на пол, на прилавки когда-то. Луговой мятой. Да і орех кладут. Ото раньше» (КН). «На Троїцу виходили до керниці, у якій на Йордані святилася вода, обкладали кругом ту керницю такими здоровими пучками різного сорту квітів, і коли там святилася вода, послі забірали ті квіти, і вони щиталися лічєбними» [5, с. 140].

Попри локальність цих обрядодій біля криниць, варто зазначити їхній універсальний світоглядний характер, що тут перетинається як із молдовськими звича-

ями (неодноразово співрозмовники говорили про спільні елементи з молдованами, водночас наголошуючи, що в їхній культурі це виражено особливо яскраво), так і зі звичаями української материзни. Доречно процитувати слова респондента з Кропивниччини, який нещодавно провів своєрідні паралелі між церквою і колодязем: «Церква – це рідний тоже колодязь: чим більше з колодязя черпають воду, тим більше свіжої води прибуває, тим чистіша і краща вода. Так же само і церква: чим більше люди приходять брать Богу благодать, тим більше туди Господь цієї благості посилає. Потому що він бачить, що це потрібно» [6, с. 433]. Вочевидь, тут має місце також архаїчний відгомін пошанування джерел нашими пращурами, прикрашання криниць, їхнє освячування, посипання тощо. Як у колядці, що співають у с. Іванча: «Де [Божа] сльозонька впала, там керничка встала» [5, с. 133].

Така спонтанна пам'ять, виявлена в культурному верникулярному ландшафті території – істотний фактор ідентичності. Проте найбільш значимими її елементами є збережена в повсякденні рідна мова, а також цілеспрямовані зусилля в сучасних умовах плекати традиційну духовну культуру, так звані комеморативні практики.

«Ми свою традицію не міняємо». Таку фразу ми почули в Будинку культури с. Іванча від учасників українського фольклорного колективу «Іванчанка». Вони згадували, як раніше відбувалися громадські святкування в селі: «Но раніше у нас Іванча гуділа – то там співають, то там співають. Була традиція – ходили з колачами. Це збираєця несколько сімей: на цей празник у тебе, не цей празник у того. І ідут, відти співають, відти співають. Обще красота була. Празникували вообще. У нас празнуїця Маланка 13 числа, вона не виходит з числа. Всі с работи приходят увечері і

йдут на Маланку, потому що Маланку пропустити нізя:

Наша Маланя сама не ходе,
Нашу Маланю козаки водять [двічі].
Ой учора із вечора
Наша Маланя пасла качура» (КТІ).

Усі респонденти, згадуючи маланкування, акцентують на вигляді масок: «Тепер маски, май, страшні роблять, а раніше шото вирізали і клали там носи, цей-во чіпляли. З старих віщей чіпляли і бігали. І мамині спідниці вдягали. У Маланку – хлопці. На ці маски казали “образі”. Персонажі – більш, як Холуїн [Хелловін] тепер: писки розірвані... А раніше таке – даже з картону зробляна коробка, очі вирізали, то там уже кітиці з бумаги нарізали, такі багацько, нашивали, получалось, як Снежний человек, шось таке. Ну, в каждого яка фантазія була» (КТІ). Як запевняє у свою чергу Михайло Потарак, узвичаєні форми новорічного святкування збереглися повністю. Однак, на превеликий жаль, уже не використовуються такі костюми, як раніше, часто приміряють уже куплені маски. Останні під впливом молдовської культури місцеві жителі також називають «образарі» (ПМП).

У репертуарі місцевого фольклорного колективу також є народні пісенні зразки молдовської культури, оскільки «коли співаєш лиш на українській, молдовани кажут: “А хоть би одну пісню заспівали на молдавском...”. Так ми це всьо тепер собираємо докупи, шоб не обідити нікого» (КТІ).

Секретар примарії в комуні Іванча Надія Степанівна Коваль є дружиною Дмитра Миколовича Ковалю – керівника української громади Орґеївського району. Вона розповіла про неймовірні зусилля, які спрямовано було у свій час громадою на підтримку українства. Особливо цьому посприяв Указ Президента Республіки Молдова про національні меншини на початку 1990-х років. Тоді почали викла-

дати українську мову, причому коли в «у других школах ще не ізучали український язык, так шо ми були перві. Факультативно начали ізучати рідний край, колядкі, щедрівкі, шо співали наші предки. У нас до сіх пор в нашом селі прийнято кожний год на Різдво ходити з колядками, колядувати, щедрувати, і це всьо, це йде на нашій рідній українській мові. Був создан ансамбль, с самого начала начали називати “Іванчанка”, собиралися жінки, співали наші українські пісні. Костюмів таких, шоб заказаних [...] не мали, костюми взяли в своїх мамів, бабок, в яких ходили раніше в повседневно́й жизни (знайшли виход). І перві виступленія іменно проходили в етих костюмах національних українських – спідниця, кофта, фартук, косинка на голові, казали “колц” (він вишитий)» (КНС). У глядацькому залі Будинку культури вона демонструє ці костюми: «“Шмаття” – на плаття так казали [сміється]. Да, колись бабка так казала, так і я кажу. Це наші жінки принесли з дому» (КНС). Далі показує в шафі костюмерної кімнати сценічне вбрання, коментуючи: «Українське посольство подарило нам, школі (посол був такий Пирожков ⁷) – 20 дівчачих костюмів таких і 10 для хлопців. Вони храняця тут у нас в клубі» (КНС).

Як і інші наші співрозмовники, родина Ткачуків із с. Іванча, безперечно, також є носієм української етнокультури. Пан Микола та пані Надія в повсякденні використовують місцевий варіант української мови. За невеликими відмінностями все, що було озвучено подружжям, мало український характер. Це стосувалося і вуличних прізвиськ, які донині живуть своїм особливим життям: «У нас уже багато Ткачуків. То питають: “Який Ткачук?” – “Капець-Ткачук”. А ті Ткачуки – називали “Марунцели”... У нас у кожного єсть прозвіще» (ТМА). Господиня, що проводила нас по своєму обійстю, з гордістю показувала чисто прибрані та естетично

оздоблені кімнати: «Кажу: “Тепер уже мені не встидно. Як я умру, та буду мати відки винести. [Вказує на нещодавно зроблений гарний ремонт у великій кімнаті будинку]. Ця кімната не отоплюється. Зимую не живуть. Літом діти приїжджають, тут сплять. “Велика хата” в нас називаєця» (ТНТ). Жартує, що в ній, коли з чоловіком посвариться, «тут з дітьми вогорю по Інтернету». Так (на «дві половини») будують житла «пошти всі. Ну, зимою з Маланками тут». Розповідаючи про різдвяні обряди, респондентка навела приклад колядки, що її зазвичай співають у с. Іванча:

«Євденное нарожденое
Божого сина,
Шоб спородила Суса-Христа
Діва Марія.
Народився наш Сус-Христос
В девічій спальні,
Шоб не зазнали два Іроди
Божої тайни.
Дозналися два янголи,
С небес літучі,
Тьомної ночки, ясної звізди
Христос славлючи:
– Либонь, в ту, діва Марія,
І час настало,
Прикрий-прикрий мале дітя,
Воздушком своїм.
І в городі Русалімі
Девіче стало,
Мале дітя рожденное
Весь вік сіяло.
– Молітеся, люди, Богу,
Богу ще й Царю
Та вдаряйтесь чолом в землю
Нізкім поклоном

[останні два рядки повторюються двічі].

А ми, коляднички, поскидаєм шапочки та будем кричати: “Подай, Боже!”» (ТНТ). Далі каже: «У нас колядка красива. Мені молдавська не нравиця – там “Геге-геге!”. Я молдавську мову знаю, понімаю, а вого-

рити не годна. Коли приходять до нас, ми повинні давати калачі. Вони там на палку цих калачів насилляють. Палка довга – “гарáг”» (ТНТ).

Від іванчанського подружжя Ткачуків нам вдалося записати чимало й інших сюжетів, що репрезентують традиційну культуру с. Іванча та які варті детальнішого розгляду в рамках окремої публікації. Як носії української ідентичності, подружжя зберігає свою родинну пам'ять, що проявлена через ретрансльовані ними оповіді старших членів роду та власні спогади, широко документує її на сторінках сімейного фотоальбому. На переглянутих нами світлинах теж відображається спільний контекст місць пам'яті зони Орхейських Кодр. Зокрема, на знімках зафіксовані локуси для проведення весільних урочистостей, що популярні як серед молдован, так і серед місцевих українців – наприклад, увіковічення весільної події на схилах пагорбів, де відкривається панорама Старого Орхею. Православна церква на узвишші-мисі над р. Реут є знаковим простором для подружніх пар, що приїзять задля здійснення церковного Таїнства вінчання, принаймні три з яких ми могли спостерігати в один день, коли безпосередньо перебували там під час експедиції. На проаналізованих фотокартках також проявлено переплетення українських ритуалів життєвого циклу в с. Іванча з окремими молдовськими обрядодіями (як, скажімо, специфічні вияви етапу покривання молодої), демонстровано особливості запрошення весільних батьків («нанашулів») на тлі місцевої житлової архітектури, ідентичної приреутській молдовській – з білокам'яними колонками.

Особливості міжкультурних комунікацій та питання самоідентифікації жителів с. Іванча. Щодо місцевих давніх родів, то інформантами було названо прізвища Ткачуків, Вакаруків,

Атаманюків, Чумаків, Поштарів, Мельниченків, Колісників (АРМ). Прикрим є той факт, що навіть окремі носії цих українських прізвищ, апелюючи до того, що не розмовляють чистою українською мовою, називали місцеву говірку «хохлацкой» і себе «хохлами», оскільки психологічно відчували певну «відрубність» і слабкість зв'язку з етнічною материзною. Але більша частина наших респондентів все ж таки чітко визначається зі своїми витоками, стежить за сучасною соціокультурною ситуацією в Молдові та Україні тощо. Навіть на зупинці, чекаючи свого автобуса до с. Іванча, ми стали свідками жвавої розмови між громадянами Молдови щодо їхнього етнічного походження. Схоже, що така ситуація невизначеної ідентичності (або криптоідентичності) існує ще з радянських часів, коли все уніфікувалося (зокрема, русифікувалося), перемішувалося з утопічною метою створити «нову людину».

Михайло Потарак про питання самоідентифікації населення в Оргеївському районі розповідає, що тут, у центрі Молдови, завжди були сильні прорумунські настрої, хоча румунами в районі назвалися лише 7 %. Нині молдовське суспільство поділено на приблизно рівні категорії геополітичних спрямувань – прорумунську та східну, але розвивається й рух національного самоствердження, що називається «молдовенізм» (ПМП).

Щодо місця в усіх цих процесах українців із с. Іванча, то наш співрозмовник зазначає: «Ну, бійок на такому ґрунті не було, але те, що місцеві українці опиралися асиміляції активно, і це серед старшого покоління існує до цих пір. Вони намагаються відстоювати своє особисте, особливе. Ось [відстоювали право] і говорити не по-російськи. І були окремо, наприклад, “городські” – це я, наприклад. Я був “совецький”, тому що мої

батьки приїхали сюди, а не народилися тут. І їх називали “городські” і “совецькі”. Тут був радгосп-мільйонер, досить велике господарство, тут багато було приїжджих з усього Радянського Союзу. Люди їхали туди, де є російська школа, де можна навчати дітей цією мовою, тому тут [мігрантів] було дуже багато – Сибір, Далекий Схід. В основному це були “совецькі”. А були ще “местні” – корінні українці і молдовани. Я відносився до “совецьких”, тому що я жив в цих багатоповерхівках, де жили росіяни. Існував досить чіткий поділ, причому всі “местні” прекрасно говорять молдовською мовою» (ПМП).

Репліки інших респондентів також певною мірою розкривають окреслений стан: «Раньше старались между собою, знайте, так, як у циганів. А типер у нас, знайте, вообще помісі» (КТІ). Інформанти засвідчують і особливості освітнього середовища в селі: «Ох, щас не поймьош, какая школа. Если вы подойдете к школе, там есть і “Ласкаво просимо”, і “Добро пожаловать”, і “Бене ац веніте [Bine ați venit]”» (АРМ). Незважаючи на часті, дещо песимістичні, роздуми наших співрозмовників щодо сучасних соціальних реалій, варто зацентувати й на таких словах, які ми почули наприкінці нашої експедиції від представників української громади села: «Пока ми есть, пока ми ще можемо, ми будемо соблюдать традиції і обичаї. Ми і молодьож хочем завлікти...» (КТІ).

Висновки. Результати експедиційної поїздки 2019 року до Оргеївського району засвідчили, що в культурному просторі Кодрової зони Республіки Молдова проявлений пласт спільних українсько-молдовських місць пам’яті, насамперед пов’язаний з унікальним природно-культурним ареалом Старого Орхею. Місцевість самотньої природи

та водночас молдовського етнокультурного надбання, що перебуває на шляху до остаточного визнання ЮНЕСКО як всесвітньої спадщини людства, зберігає і сліди української присутності, що виражені через символічні локуси (наприклад, скельний монастир Босія), через історичні козацькі сюжети періоду Ханської України, а також через сучасні прояви паломництва та здійснення весільних обрядодій (скажімо, фотосесій та вінчань) на території заповідного комплексу.

Важливим є і сам факт компактного проживання в приреутських околицях, зокрема в с. Іванча, давно закоріненої української громади, що в умовах довготривалої міжкультурної взаємодії з титульним етносом все ж таки зберегла власну самотність (через функціонуючу в повсякденні рідну мову та комеморативні практики: способи самопрезентації шляхом діяльності фольклорного ансамблю, проведення громадських свят тощо). Зафіксовані від іванчанських інформантів усноісторичні оповіді та наші власні спостереження дали змогу показати формоутворюючу роль колишньої садиби поміщика К. Балюза в ментальному конструванні місцевого ландшафту. Показово, що саме цей історико-архітектурний комплекс у 1984–2006 роках репрезентував традиційну господарську-мистецьку спадщину всієї Молдови, діючи як музей народних ремесел (філія Національного музею етнографії та природи), а також як популярна локація для масових фото- та кінозйомок. Попри складні процеси реконструкції та реновації музейної установи, під час яких садибно-парковий ансамбль зазнав непоправних втрат, він, однак, залишається ще одним спільним українсько-молдовським місцем пам’яті.

Примітки

¹ Відомо, що Ханською Україною (у народі казали – «Ганщина») називали турецько-татарські території між Південним Бугом і Дністром, віддані для поселення запорозьким козакам, що втікали з-під польської влади. Детальніше див. розділ «Виникнення Ханської України як прояв опозиції орієнтації Батурина на Москву» монографії Т. Чухліба [19, с. 383–393].

² Наприклад, у книзі дослідниці З. Моїсеєнко [13] є згадка про те, що в радянські часи архітекторам зумисне було рекомендовано створювати проекти на всій території Молдови на основі найвиразнішої народної архітектури, зокрема приреутських сіл.

³ Наші експедиційні фіксації із с. Іванча Оргеївського району Республіки Молдова суголосні із розумінням колишніх панських садіб як складних господарсько-архітектурних ансамблів та системоформуючих об'єктів культурного ландшафту, що ґрунтовно розкрито в дослідницьких описах та верникулярних рефлексіях респондентів, умічених у 9-му томі корпусу експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів «Етнографічний образ сучасної України». Детальніше див. [6].

⁴ Альбіна Остерман – етнограф, дружина Франца Остермана, першого хранителя Бессарабського губернського земського музею (на базі цієї установи постав Національний музей етнографії та природи Республіки Молдова в м. Кишиневі). Після смерті чоловіка в 1905 році вона продовжила його справу як зберігача фондів. У 1912 році вона підготувала альбом зі зразками наявних у колекції килимових виробів, випущений з метою привернути увагу до цього мистецтва. Молдавське килимарство у 2016 році було внесено до репрезентативного списку світової нематеріальної культурної спадщини ЮНЕСКО.

⁵ Термін «магала», що походить із тюркських мов, позначає частину, кут, сторону, зокрема, поселень. Села, що складаються з кутів, збереглися в Молдові донині й наочно демонструють гніздове планування, в основі якого лежать родинні стосунки між мешканцями кута, що було досить поширеним явищем і в Україні до періоду колективізації та «сільської урбанізації».

⁶ Відкритий доступ до криниць як характерну особливість українських сіл Молдови на широкому джерельному матеріалі розкрила дослідниця Л. Горошко-Погорецька. Детальніше див.: Горошко Л. Облаштування криниць у традиції українців Молдови: світоглядний аспект. *Традиційна культура діаспори : зб. наук. праць : матеріали міжнародної наукової конференції «Одеські етнографічні читання»*. Одеса, 2012. С. 90–100.

⁷ Сергій Іванович Пирожков – відомий український учений та дипломат, віцепрезидент Національної академії наук України, академік НАН України, очільник Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, доктор економічних наук, професор. У 2007–2014 рр. – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Молдова.

Список інформантів

1. АРМ – Атаманюк Раїса Миколаївна, 1946 р. н. Записали Л. Боса та О. Головка 31 жовтня 2019 р. у с. Іванча Оргеївського р-ну Республіки Молдова.

2. КНС – Коваль Надія Степанівна. Записали Л. Боса та О. Головка 31 жовтня 2019 р. у с. Іванча Оргеївського р-ну Республіки Молдова.

3. КН – Колесник Наталія, 1952 р. н., Записали Л. Боса та О. Головка 1 листопада 2019 р. у с. Іванча Оргеївського р-ну Республіки Молдова.

4. КМ – Колесник Марія, 1952 р. н. Записали Л. Боса та О. Головка 1 листопада 2019 р. у с. Іванча Оргеївського р-ну Республіки Молдова.

5. КТІ – Куку Тетяна Іванівна, 1962 р. н. Записали Л. Боса та О. Головка 31 жовтня 2019 р. у с. Іванча Оргеївського р-ну Республіки Молдова.

6. ПМП – Поторак Михайло Павлович, 1961 р. н. Записали Л. Боса та О. Головка 31 жовтня 2019 р. у с. Іванча Оргеївського р-ну Республіки Молдова.

7. ТМА – Ткачук Микола Андрійович, 1959 р. н. Записали Л. Боса та О. Головка 31 жовтня 2019 р. у с. Іванча Оргеївського р-ну Республіки Молдова.

8. ТНТ – Ткачук Надія Тимофіївна, 1960 р. н. Записали Л. Боса та О. Головка 31 жовтня 2019 р. у с. Іванча Оргеївського р-ну Республіки Молдова.

Джерела та література

1. Бакалов С. Молдавские казаки: происхождение, эволюция и организационная структура (XVI–XIX вв.). *Соціальна історія : науковий збірник* / за ред. проф. Г. Казьмирчука. Київ : Логос, 2012. Вип. VIII. С. 12–32.
2. В Иванче строят Диснейленд? Кишиневские историки хотят знать, кто решил судьбу усадьбы Балиозов? *Альянс Moldova Noastra*. 2007. № 23 (59), 29 июня. С. 2.
3. Гоберман Д. Каменный цветок Молдавии. Кишинев : Карта молдовеняскэ, 1970. 76 с.
4. Гоберман Д. По Молдавии. Ленинград : Искусство, 1975. 167 с.
5. Голуб В., Сорочинский И. Иванча. Страницы истории села. Орхей, 2001. 142 с.
6. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 9. Народна житлобудівна культура. Екологія та організація середовища проживання / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2020. 944 с.
7. Етнографічний образ українців зарубіжжя. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Ч. 1. Культура життєзабезпечення та традиційні соціонормативні практики / [голов. ред. Г. Скрипник] ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2019. 676 с.
8. Курдиновский В. Древнейшие типичные православные церкви Бессарабии. Ч. 1. *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* / под ред. В. Курдиновского. Кишинев : Епархиальная типография, 1918. Вып. 10. 100 с.
9. Курдиновский В. Список древнейших церквей Бессарабской губернии. *Труды Бессарабского церковного историко-археологического общества* / под ред. В. Курдиновского. Кишинев : Епархиальная типография, 1910. Вып. 1. 163 с.
10. Міжнародні наукові читання пам'яті академіка Костянтина Поповича. Українсько-молдовські етнокультурні зв'язки : збірник наукових статей / укладачі: Кожухар В. Г., Кожухар К. С. Кишинів : Elan Poligraf, 2015. Т. 1. 344 с.
11. Міжнародні наукові читання пам'яті академіка Костянтина Поповича. Українсько-молдовські етнокультурні зв'язки: збірник наукових статей / укладачі: Кожухар В. Г., Кожухар К. С. Кишинів : Elan Poligraf, 2016. Т. 2. 340 с.
12. Міжнародні наукові читання пам'яті академіка Костянтина Поповича. Українсько-молдовські етнокультурні зв'язки : збірник наукових статей / укладачі: Кожухар В. Г., Кожухар К. С. Кишинів : Stratum Plus, 2017. Т. 3. 378 с.
13. Моисеенко З. Архитектура сельских домов Молдавии. Кишинев : Карта молдовеняскэ, 1973. 294 с.
14. Кожухарь В. Материальная культура украинцев Молдовы: проблемы исследования. *Ежегодник Института межэтнических исследований*. Кишинев, 2002. Т. 3. С. 77–80.
15. Постикэ Г. Номинация археологического ландшафта «Орхеюл Векь» в список объектов всемирного наследия ЮНЕСКО. *Наследие и современность*. Казань, 2018. Т. 1. № 2. С. 72–84.
16. Тарас Я. Памятники архитектуры Молдавии (XIV – начало XX века). Кишинев : Тимпул, 1986. 248 с.
17. Українці Молдови. Історія і сучасність : збірник наукових статей / укладачі: Кожухар В. Г., Кожухар К. С. Кишинів : Elan Poligraf, 2008. 256 с.
18. Фольклор українців півночі Молдови: пісні та речитативи / записали, упорядкували Надія Пастух та Ольга Харчишин. Нотні транскрипції Анни Черноус, Христини Попович. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2020. 800 с.
19. Чухліб Т. Козаки і монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648–1721 рр. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 2009. 616 с.
20. Bosa L., Holovko O. Features of the vernacular landscape of Ukrainians in the village Ivancha Orhei district of Moldova (according to expeditionary materials of 2019). Conferința științifică internațională «Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare». Ed. a 12: Programul și rezumatele comunicărilor / com. șt., com. org.: Victor Ghilaș (președinte) [et al.]. Chișinău, 2020. P. 63. DOI: 10.6084/m9.figshare.12356399.
21. Cojuhari V., Cojuhari E. Cultura materială a ucrainenilor din Republica Moldova. Patrimoniul Cultural Național ca resursă pentru o dezvoltare durabilă a Republicii Moldova / Inst. Patrimoniului Cultural ; coord.: Victor Ghilaș ; red. șt.: Adrian Dolghi. Chișinău, 2019. Vol. 1. P. 177 195.

Житлові будинки першої половини ХХ ст. з білокам'яними колонками. с. Іванча Оргеївського р-ну Республіки Молдова

Сільська садиба (нині – приватний етнографічний музей) в історико-археологічному комплексі «Старий Орхей». с. Іванча Оргеївського р-ну Республіки Молдова

Поодинокі зразки традиційних покрівель споруд

Флігель садиби К. Баліюза. Із торця будівлі – вхід у льох-пивницю

Триярусна водонапірна вежа з оглядовим майданчиком (1911 р. побудови)

Великий винний льох-пивниця на господарському дворі

Загальний вигляд фасаду боярського будинку К. Баліюза, зведеного у псевдокласичному стилі (1852–1873 рр. побудови). с. Іванча Оргеївського р-ну Республіки Молдова

Крилиці в с. Іванча Оргеївського району Республіки Молдова

Крилиці в с. Бутучень Оргеївського району Республіки Молдова

Крилиця в центрі магали Пляц – головного місця зібрань громади с. Іванча

Один із перших жіночих сценічних костюмів ансамблю «Іванчанка», що раніше побував як святковий одяг сільських жінок

Ткана доріжка

Рушники ткані

Скриня, ткані та вишиті речі

* Виставка предметів народного побуту на сцені Будинку культури с. Іванча. Світлина із фотобазы Будинку культури с. Іванча Оргеївського р-ну Республіки Молдова

References

1. BAKALOV, Sergiu. Moldavian Cossacks: Origin, Evolution and Organizational Structure (16th – 19th Centuries). In: Hryhoriy KAZMYRCHUK, ed. *Social History: Scientific Collection*. Kyiv: Logos, 2012, iss. 8, pp. 12–32 [in Russian].
2. ANON. Is Disneyland Built in Ivancha? Chisinau Historians Want to Know who has Decided a Lot of the Balioz Family Estate? *Alliance Moldova Noastra*, 2007, no. 23 (59), June 29, p. 2 [in Russian].
3. GOBERMAN, David. *Stone Flower of Moldova*. Chisinau: Kartya moldoveniaske, 1970, 76 pp. [in Russian].
4. GOBERMAN, David. *Throughout Moldavia*. Leningrad: Art, 1975, 167 pp. [in Russian].
5. GOLUB, Valentin, Ivan SOROCHINSKY. *Ivancha. Pages of the Village History*. Orhei, 2001, 142 pp. [in Russian].
6. SKRYPNYK, Hanna, editor in chief. *Ethnographic Image of Modern Ukraine. Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials. Vol. 9. Folk Housing Culture. Ecology and Organization of the Living Surroundings*. Kyiv, 2020, 944 pp. [in Ukrainian].
7. SKRYPNYK, Hanna, editor in chief. *Ethnographic Image of Ukrainians Abroad. Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials. Part 1. Culture of Life-Support and Traditional Socio-Normative Practices*. Kyiv, 2019, 676 pp. [in Ukrainian].
8. KURDINOVSKY, Vasily. The Most Ancient Typical Orthodox Churches of Bessarabia. Part 1. In: Vasily KURDINOVSKY, ed. *Proceedings of the Bessarabian Church Historical and Archaeological Society*. Chisinau: Diocesan Typography, 1918, iss. 10, 100 pp. [in Russian].
9. KURDINOVSKY, Vasily. The List of the Most Ancient Churches in the Bessarabian Province. In: Vasily KURDINOVSKY, ed. *Proceedings of the Bessarabian Church Historical and Archaeological Society*. Chisinau: Diocesan Typography, 1910, iss. 1, 163 pp. [in Russian].
10. KOZHUKHAR, Viktor, Kateryna KOZHUKHAR, eds. *International Scientific Readings in Memory of Academician Kostiantyn Popovych. Ukrainian Moldovan Ethnocultural Relations: Collected Scientific Papers*. Chisinau: Elan Poligraf, 2015, vol. 1, 344 pp. [in Ukrainian].
11. KOZHUKHAR, Viktor, Kateryna KOZHUKHAR, eds. *International Scientific Readings in Memory of Academician Kostiantyn Popovych. Ukrainian Moldovan Ethnocultural Relations: Collected Scientific Papers*. Chisinau: Elan Poligraf, 2016, vol. 2, 340 pp. [in Ukrainian].
12. KOZHUKHAR, Viktor, Kateryna KOZHUKHAR, eds. *International Scientific Readings in Memory of Academician Kostiantyn Popovych. Ukrainian Moldovan Ethnocultural Relations: Collected Scientific Papers*. Chisinau: Stratum Plus, 2017, vol. 3, 378 pp. [in Ukrainian].
13. MOISEENKO, Zoya. *The Architecture of Rural Houses of Moldova*. Chisinau: Kartya moldoveniaske, 1973, 294 pp. [in Russian].
14. KOZHUKHAR, Viktor. *Material Culture of Ukrainians of Moldova: Research Problems*. *Annual of the Institute of Interethnic Studies*. Chisinau, 2002, vol. 3, pp. 77–80 [in Russian].
15. POSTICE, George. *Nomination of the Archaeological Landscape Orheiul Vechi in the list of UNESCO World Heritage Sites*. *Heritage and Modernity*. Kazan, 2018, vol. 1, no. 2, pp. 72–84 [in Russian].
16. TARAS, Yaroslav. *Monuments of Architecture of Moldova (14th – Early 20th Century)*. Chisinau: Timpul, 1986, 248 pp. [in Russian].
17. KOZHUKHAR, Viktor, Kateryna KOZHUKHAR, eds. *Ukrainians of Moldova. History and Modernity: Collected Scientific Papers*. Chisinau: Elan Poligraf, 2008, 256 pp. [in Ukrainian].
18. PASTUKH, Nadiya, Olha KHARCHYSHYN, compilers. *Folklore of Ukrainians of the North of Moldova: Songs and Recitatives*. Music transcriptions by Anna Chernous, Khrystyna Popovych. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2020, 800 pp. [in Ukrainian].
19. CHUKHLIB, Taras. *Cossacks and Monarchs. International Relations of the Early Modern Ukrainian State of the 1648–1721*. Kyiv: Olena Teliha Publishing House, 2009, 616 pp. [in Ukrainian].
20. BOSA, Liubov, Oleksandr HOLOVKO. *Features of the Vernacular Landscape of Ukrainians in the Village Ivancha Orhei District of Moldova (According to Expeditionary Materials of 2019)*. In: GILASH, Viktor, editor in chief. *Proceedings of the International Scientific Conference “Cultural Heritage: Research, Valorization, Promotion”*. Ed. 12: Program and Abstracts. Chisinau, 2020, p. 63. DOI: 10.6084/m9.figshare.12356399 [in English].
21. COJUHARI, Victor, Ekaterina COJUHARI. *Cultura materială a ucrainenilor din Republica Moldova*. [Material Culture of Ukrainians of Republic of Moldova]. In: Victor GILASH, editor coordinator, Adrian DOLGHI, scientific editor. *Patrimoniul Cultural Național ca resursă pentru o dezvoltare durabilă a Republicii Moldova* [The National Cultural Heritage as a Resource for a Sustainable Development of the Republic of Moldova]. Chisinau, 2019, vol. 1, pp. 177–195 [in Romanian].